

Melek ÇOLAK, Macar Arşiv Belgeleri Işığında Ignác Kúnos'tan Türkoloji Mektupları ve Eleştiriler (1885-1890). İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, ISBN: 9786054944996, 248 sayfa.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Erman ARAL*

Yabancı araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin son yıllarından beri Türk folkloruna ilgi duymuş ve halk müziği, masal, halk hikâyesi, vb. türlere dair pek çok çalışma üretmişlerdir. Bu eserler, halk bilimini ilgilendiren malzemelerin derlenmesi, kaydedilmesi, tanıtılması ve analizi bakımından disiplinin Türkiye'de daha fazla ilgi görmesine ve çalışmalarda yöntem ve içerik kalitesinin yükselmesine katkı sağlamıştır. Ignác Kúnos (1860-1945), Anadolu'ya gelerek derleme faaliyetleri yürüten ve Türk halk bilimi tarihinde adı sıkça anılan yabancı araştırmacılar arasındadır.¹ Ahmet Vefik Paşa'yla diyalogu, folklor teriminin Anadolu'da bilinen ilk kullanımına vesile olan Macar Kúnos *Türk Halk Edebiyatı, Osmanlı Dönemi Türk Halk Masalları ve Adakale Türk Masalları* gibi kayda değer kaynak eserler üretmiş ve 19. yüzyılın sonunda folklor araştırmalarına nasıl bakıldığını anlamaya yardımcı olmuştur. Türk halk biliminin tarihine veya halk edebiyatına odaklı araştırmalarda bu filoloğa sıkça atıf yapılırsa da Türkiye'de Kúnos'un eserlerini analiz eden, tartışan çalışmaların sayısının oldukça kısıtlı olduğu bilinir.

Prof. Dr. Melek Çolak'ın *Macar Arşiv Belgeleri Işığında Ignác Kúnos'tan Türkoloji Mektupları ve Eleştiriler (1885-1890)* başlıklı kitabı, Kúnos'un Türk halk bilimi tarihi içindeki konumuna yoğunlaşan eleştirel nitelikli çalışmaları teşvik etmeye aday ve yabancı araştırmacıların alana katkılarını tekrar düşünmeye yardımcı yeni bir yayındır. Yedi bölümden oluşan ve Macaristan'daki arşiv belgelerine dayanan bu eser, Macaristan ve Osmanlı Devleti'nde Türkoloji ve folklor çalışmaları hakkında iki bölümde sunulan bazı temel bilgilerin verilmesiyle başlar. Bu bölümlerde Macarların köken araştırmalarında Türkoloji alanıyla kurdukları ilişki, Macarca ve Türkçe arasındaki ortaklıklara dair tartışmalar, 19. ve 20. yüzyıllarda folklor alanında üretilmiş bazı öncü yayınlar ve Türk folklorunun kaynakları anlatılır. Ardından, "Ignác Kúnos'un Türkoloji Mektupları (1885-1890)" başlıklı, Kúnos ile hocası József Budenz arasındaki mektuplaşmaları esas alan hacimli bir bölüm gelir. Anılan araştırmacının İstanbul'a gelişi, bu şehirdeki çalışmaları, çevresindeki insanlarla kurduğu ilişkiler ve Anadolu'daki derleme seyahatlerinin mektuplardan hareketle anlatıldığı bu bölüm, "Eleştiriler" başlıklı son bölümdeki çıkarımların dayandığı bilgileri içermesi bakımından önemlidir. Eserin beşinci bölümünde Kúnos'un Osmanlı Devleti'ndeki beş yıllık deneyiminin ekonomik ve sosyal boyutları (Türkler hakkındaki fikirleri, yaşadığı maddi sorunlar, araştırmacının Türkçe seviyesine dair şüpheler, İstanbul'daki Yahudilerle ilişkisi vb.) aktarılır. Macar dil bilimcinin Osmanlı topraklarından geri dönüş hikâyesinin anlatıldığı altıncı bölümün ardından son bölümde Kúnos'un mektuplarında ve eserlerinde yazdıkları arasındaki tutarsızlıklar, ürettiği eserlerin güvenilirliği, onun Türkiye'de yeterince sorgulanmaksızın öncü olarak görülmesi, alanda kullandığı derleme yöntemleri ve günümüzde arşiv malzemesini dikkate alan araştırmaların eksikliği eleştirilir.

Türk halk edebiyatının derlenmesi ve araştırılmasında Ignác Kúnos'un "ilk ve öncü" kabul edilmesinin tartışmaya açıldığı bu kitapta; Macar araştırmacının orijinal derleme malzemelerine müdahale etmesi, derlemelerin önemli bölümünü taş baskı kitaplardan

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, ahmet.aral@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0713-8649.

kopyalaması, kaynak kişilerin bilgilerini vermemesi, mektuplarında bahsettiği derleme yöntemi ile basılı eserlerinde yazdıklarının örtüşmemesi, derlemelerinin hangi oranda halk ağzına dayandığının belirsiz olması, Türklerle ilgili önyargıları ve Türkçedeki yetkinliğine dair soru işaretlerine dikkat çekilir (burada paylaşılan eleştirilerin bir kısmı, Szilárd Szilágyi'nin 2007'de tamamladığı ve yazarın da sıkça göndermede bulunduğu doktora tezinde² mevcuttur). Çolak buradan hareketle, arşiv malzemesi ile Kúnos'un eserlerinde yazdıklarının karşılaştırılmaması ve onun mektuplarında gönderdiğini yazdığı orijinal Türkçe metinler veya bu metinlerin Macarca çevirileri arşivlerde bulunmazken, elde edilemeyen kaynaklara yapılan göndermelerin boşlukta kalmasını; derleme yönteminin, kaynaklarının ve derlediği malzemenin değerinin yeterince araştırılmamış olmasını eleştirir. Ayrıca, Macar filoloğun "ilk ve öncü" konumunu öne çıkaran çalışmaların, arşiv malzemesinden ve İstanbul ve Anadolu'daki hatıralarından ziyade Kúnos'un Osmanlı sınırlarını terk ettikten sonra yayımladığı çalışmalara ve çoğunlukla bu eserlerin Almanca çevirilerine dayanmasını da tenkit eder. Ancak, Anadolu'daki derleme seyahatleriyle ilgili hiçbir orijinal belge mevcut değilken, kaynak kişiye yönelen bilimsel dikkatin ilk sahiplerinden, *Durub-ı Emsal-i Osmaniye* (1863)'nin yazarı Şinasi'nin değil Kúnos'un "ilk ve öncü" olarak nitelenmesini, 1885 yılında Ahmet Vefik Paşa'yla diyalogunda (eldeki bilgiye göre) ilk kez "folklor" terimini kullanmasında ve folklorun Türkiye'de bir araştırma alanı olarak kabulünün başlangıcı için siyasal, sosyal ve kültürel şartların Kúnos'un burada bulunduğu dönemde görece daha uygun olmasında aramak faydalı olabilir.³

Kúnos'un çalışmalarını ve onunla ilgili araştırmaları tekrar gündeme getiren bu eserde vurgulanan bazı noktaların kısaca yorumlanması, yazarın iddialarını gözden geçirmeye yardımcı olup konuyla ilgili tartışmalara katkı sağlayabilir. Öncelikle, benimsediği yöntem ve rastlanan tutarsızlıklar nedeniyle eleştiriye açık yönleri elbette bulunmakla birlikte, Türk halk edebiyatının derlenmesi ve araştırılmasında Kúnos'un "ilk ve öncü" kabul edilmesini, Grimm Kardeşler'e atfedilen rolle birlikte okumak mümkündür. Evrim Ölçer Özünel'in 2011 yılına ait "Yazının İzinde Masal Haritalarını Okuma Denemesi: Masal Tarihine Yeniden Bakmak" başlıklı yazısı dikkate alınarak söylenecek olursa, masallarını 1812'de yayımlayan Grimm Kardeşler, Avrupa'da derlemeciliğin ve yazılı masal geleneğinin tarihi kendilerinden eskiye gitmesine (örneğin Fransız Charles Perrault'un *Histoires or Tales of Past Times* başlıklı eseri⁴ 1697'de yayımlandı) ve iddialarının aksine masalları köy köy gezerek derlemedikleri anlaşılmış olmasına rağmen, pek çok araştırmacı tarafından sorgulanmaksızın uzun süre masal çalışmalarının başına yerleştirilmişlerdir. Grimm Kardeşler'in masalları ile Fransız Perrault'un kendilerinden 115 yıl önce yayımladığı masallar arasında önemli benzerliklerin tespit edilmesi, her yeni baskıda masalların içeriğine müdahale ettiklerinin ve kaynak kişilerin bilgilerini değiştirdiklerinin anlaşılması ve bunun farklı araştırmacılarca teyit edilmesiyle birlikte Grimm Kardeşler'in öncü rolü ortadan kalkmış olsa da onların eserleri, masalın yazılıp okunan bir türe dönüşmesine ve sinemaya, müzelere, eğitime, kültür endüstrisinin çeşitli alanlarına kaynaklık etmesine ilham vermiştir.

Yukarıda anılan yönleriyle, daha sonra öncü konumlarını yitirmiş olmaları, çalışmalarının değerini azaltmamıştır. Masal araştırmalarının kronolojisindeki konumlarından ziyade masalın dönüşümüne ve gelişimine sağladıkları katkıyla anılan Grimm Kardeşler'in kendilerinden önceki masal yazma geleneğini sürdürdükleri tespit edilmiştir. Bu noktada akla gelen tek örnek Grimm Kardeşler değildir. İngiliz asıllı bir İskoç olan James Macpherson (1736-1796)'un İskoçya'nın dağlarından derlediğini ve 3. yüzyılda yaşamış Ossian adlı halk şairine dayandığını iddia ettiği şiirleri, Macpherson'un şiirlere bazı parçalar ekleyip çıkardığı, onları birleştirdiği anlaşıldıktan sonra "yapay edebiyat", "fabrikasyon",

“edebî uydurma” olarak etiketlenmiş ve daha sonra 1950’lerde “fakelore” olarak nitelenmiştir. Buna rağmen, bu şiirler kendi döneminde romantik ve ulusçu hareketlere hız vermiş, ulusal mirasa dönüş fikrini güçlendirmiş ve Ossiancılık akımı bir okula dönüşerek tüm Avrupa’yı etkisi altına almıştır. Burada sıralananlar, Çolak’ın da ısrarla üzerinde durduğu üzere, elbette Kúnos’un çalışmalarına ihtiyatla yaklaşılmaması ve arşiv belgelerini dik-kate alan incelemeler üretilmesi gerekliliğini ortadan kaldırmaz. Bununla birlikte, ona “ilk olma” misyonunun yüklenmesinin nedenlerine yönelmek yerine, Macar filoloğun çalışmalarına Grimm Kardeşler örneğindeki gibi benzer bir yaklaşımla bakmak ve kendisinden sonra gelen Türk ve yabancı araştırmacıları teşvik ederek halk biliminin Türkiye’de bir disiplin olarak gelişimine katkısına odaklanmak, yazarın gündeme getirdiği tartışma zemininde bundan sonraki çalışmaların geleceği ve verimliliği açısından daha önemli olabilir.

Sonuç itibarıyla, Prof. Dr. Melek Çolak’ın eseri Ignác Kúnos’un çalışmaları ve Türkiye’de bu araştırmacının eserleriyle ilgili incelemelerin tartışmaya açılması için önemli bir imkân sunmaktadır. Kendisi de büyük oranda arşiv malzemesine dayanan Macar Szilárd Szilágyi’nin folklor odaklı doktora tezinin yanı sıra günümüze kadar üretilen yayınların yeni sorular eşliğinde tekrar düşünülmesini ve Kúnos’la ilgilenen araştırmacıların arşiv malzemesini dikkate alan yeni sorgulamalar geliştirmesini teşvik eden bu kitabın, yabancı araştırmacıların Türk halk bilimine katkısına eleştirel bakışı desteklemesi ve tartışmaları beslemesi beklenmektedir.

NOTLAR

1. Ignác Kúnos’un Osmanlı Devleti’ndeki derlemelerinin halk bilimci bakışıyla incelendiği bir çalışma için bkz. Selcan Gürçayır Teke. “Osmanlı’da Bir Macar Araştırmacı: Ignác Kúnos ve Derlemeleri”. *Türk Halk Biliminde Derleme - Çalışmalar Tartışmalar*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016: 15-24.
2. Anılan doktora tezi için bkz. Szilárd Szilágyi. *Ignác Kúnos Türk Folklor Araştırmalarında Bir Öncü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
3. Türkiye’de folklor araştırmalarının başlangıcına dair bir analiz için bkz. M. Öcal Oğuz. “Türkiye’de Folklorun İlk Makaleleri”. *Millî Folklor* 99 (Güz 2013): 5-14.
4. Gönderme yapılan masal kitabı için bkz. Charles Perrault. *Histories or Tales of Past Times*. London: Nonesuch Press, 1925.